

ВІДГУК

офіційного опонента про дисертацію

Харчук Лілії Валеріївни „Формування та системна організація української електроенергетичної терміносистеми" (Львів, 2017. - 393 с. машинопису), яку подано на захист для здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук (спеціальність 10.02.01 - українська мова)

Сьогодні зростає наукова вага мовознавчих досліджень, у яких здійснюється комплексна характеристика галузевої термінології. Особливе місце серед термінознавчих праць належить тим, що пов'язані із формуванням і становленням української науково-технічної думки - донедавна структурно зредукованої і функційно обмеженої. Актуальність кандидатської дисертації Лілії Харчук зумовлена не тільки необхідністю проаналізувати становлення та системну організацію української електроенергетичної термінології, а й потребою вироблення засад нормалізації сучасної підмови електроенергетичної сфери як важливої підсистеми літературної мови.

У цьому річищі в дисертації поставлено і розглянуто цілу низку проблем: історія й особливості розвитку української електроенергетичної термінології (далі - УЕЕТ); джерела та шляхи її формування; системність досліджуваної термінології, її структурно-граматичні особливості; порушення мовних норм на лексикографічному та функціовальному рівнях (с. 8-9) тощо. Розв'язанню окреслених проблем підпорядкована структура дисертації, взаємодоповнювальні розділи якої розкривають взаємодію екстра- та інтралінгвальних чинників. Зауважимо, що звернення до соціолінгвістичного **контексту** якраз збагатило характер дослідження: уможливило **простежити процес** „зародження електроенергетичної термінології у **світовому** науковому просторі" (с. 14-19); дало змогу актуалізувати історію розвитку УЕЕТ, визначити основні етапи її

становлення (с. 20-40). На особливу увагу заслуговують ті авторські характеристики, що актуалізують чи, точніше, лінгвістично реабілітують лексикографічні праці авторів (О. Курило, І. Шелудька, Т. Садовського, В. Фаворського), чиї імена, як і створені ними словники, донедавна в лінгвістичній історіографії замовчувались. Такий діахронний зріз українського термінотворення переконливо відновлює історичну тяглисть лексикографічних і наукових традицій, повертає із культурно-мовного небуття імена основоположників української науково-технічної, зокрема електроенергетичної, термінографії, розкриває глибинні імпульси термінографічного феномену т. зв. „золотого десятиліття”.

Історично доленосна вага 20-тих - 30-тих років ХХ століття для українського словництва рельєфно проступає на тлі однобічних інтерференційних впливів на українську електроенергетичну термінологію (с. 34). У дисертації наведено цілий ряд електроенергетичних термінів, що були вилучені із українського термінофонду, за оцінкою дослідниці, внаслідок мовних „репресій” (с. 35-36). Попри процес відсторонення чужомовної термінології і заміну її на власне українську (с. 39), проблема відновлення автентичної основи української електроенергетичної термінології, за спостереженнями Л. Харчук, актуальна і нині - на етапі упорядкування та вдосконалення сучасної української наукової мови.

Успішній реалізації цього завдання може послужити джерельна база (лексикографічна, науково-навчальна література, фахова інтернет-комунікація), яка досить скрупульозно в інформативно-анотаційному аспекті висвітлена в розділі „Сучасний стан наукового вивчення УЕЕТ”. Пріоритетним напрямком для ефективної науково-виробничої комунікації було і залишається укладання галузевих словників-довідників, що, як слушно наголошує авторка наукової праці, „потребує чи не найбільшої уваги лінгвістів і галузевих фахівців” (с. 52). Власне такий синтетичний підхід є першоумовною і першоосновою для акумуляції знань конкретної галузі і

вироблення на лексикографічному рівні унормованої та кодифікованої термінології.

У другому розділі „Лексико-семантична характеристика українських електроенергетичних термінів" чітко окреслено польову структуру досліджуваної терміносистеми: визначено її ядро (70%) (назви станів, явищ, процесів, дій; назви пристроїв, механізмів, апаратів, приладів тощо; назви величин; назви показників електроенергетичної галузі тощо) та периферію (30%), яку формують загальнонаукові та загальнотехнічні терміни; терміни фізики; терміни електробезпеки, енергоощадності, енергобалансу тощо (с.63-65). Позаяк термінного значення лексема набуває саме в терміносистемі, дисертантка цілком логічно простежує парадигматичні відношення в системній організації термінів. Архітектоніка цих відношень має належно висвітлене у науковій праці теоретичне підґрунтя і опирається на ієрархічно сформовані лексичні об'єднання: тематичні розряди, тематичні групи, тематичні підгрупи, тематичні гнізда (с.71-88). Наведені системні відношення проілюстровано сумлінно дібраними термінами, кожен із яких у терміносистемі займає свою нішу і виявляє відповідну значущість.

Особливу увагу загострено на проблемі лексико-семантичних зв'язків. Висвітлюючи неодноримі погляди на дискусійні питання, зокрема на співвідношення синонімії та варіантності у термінології (с. 89-94), Лілія Харчук виявляє добрі знання спеціальної літератури, переконливо доводить свою позицію, дотримуючись при цьому вдумливої, науково виваженої тональності аргументів. Квінтесенцією авторського бачення цієї проблеми є твердження, що „немає підстав заперечувати наявність синонімії або говорити про це явище як негативне й надлишкове, оскільки термінологія є вагомим складником української літературної мови і на неї поширюються закони розвитку та існування останньої" (с. 91-92). Завдяки діалектичному, методологічно незашореному погляду, з- одного боку, долається інерція логічного (нормативного) підходу, згідно з яким невід'ємна ознака

„ідеального терміна - відсутність синонімії, з іншого - зростає інформативність та аналітичність дослідження.

Зацікавлення викликає також аналіз явища полісемії в УЕЕТ. Уникаючи штучної поляризації електроенергетичної термінології із загальноживаною лексикою, з-поміж різнотипної полісемії (внутрішньо-системної, міжсистемної) дослідниця виокремлює і зовнішньосистемну. Закономірним результатом професійної комунікації є виникнення професіоналізмів та професійних жаргонізмів, що сприяє не лише „спрощенню професійної комунікації" (с. 130), за оцінкою дисертантки, але й розширенню професійного комунікативно-прагматичного простору, який власне і генерує їх поліфункційність, тобто здатність виступати одночасно і номінативною одиницею, і експресею, і соціальним та стилістичним маркером.

Системність УЕЕТ уgruntовує структурно-граматична характеристика термінів (III розділ). На основі структурного та кількісного методів скрупульозно описано співвідношення однокомпонентних термінів (511 терміноодиниць, або 18,53 від загальної кількості охопленого матеріалу) і багатоконпонентних (2246 терміноодиниць, або 81,47%), опис яких увиразнюється графічним відтворенням. Багато місця відведено розгляду синтаксичних моделей термінів-словосполук, механізму їх структурного переоформлення й удосконалення. Відтак кожна модель проілюстрована відповідними прикладами, які через описове і графічне нюансування розкривають алгоритм приєднання до стрижневого компонента уточнювальних елементів. Зафіксовано, що в українській електроенергетичній терміносистемі переважають дво- і трикомпонентні терміни-словосполуки.

Комплексну характеристику УЕЕТ логічно завершує IV розділ, у якому окреслено одну з найскладніших проблем сучасної мовознавчої думки - стан термінологічної норми. Бачимо намагання дослідниці осмислити цю проблему як у сфері фіксації (на лексикографічному рівні), так і в царині

функціонування (через науково-технічне мовлення). Такий діапазон дослідження термінологічної норми є не випадковим. Він сигналізує про очевидний нормативний дисбаланс у згаданих сферах, оскільки, як слушно зауважує авторка дисертації, в українській навчальній і науковій літературі з електроенергетики науковці досі ігнорують застандартизовані терміни й надалі послуговуються скалькованими, звичними для них відповідниками (с.191). Тож зацікавлення фахівця викликають аналітичні міркування Л. Харчук про назрілу потребу використання тих термінів, які сприятимуть відновленню автентичної основи української термінології, зокрема на лексичному рівні (*лінія електропересилання* замість *лінія електропередачі*; *надземна лінія з. повітряна лінія*; *урухомник з. привод* тощо - с. 185-195) та словотвірному (*зарядження* замість *зарядка*; *розроблення* з. *розробка* тощо - с.197-200). Фаховий аналіз широкого спектру лексикографічних джерел, зокрема т. зв. „золотого десятиліття“, дав змогу дисертантці діагностувати стан сучасної мовної норми в УЕЕТ, диференціювати ненормативні терміни на певні групи (с.200-201), запропонувавши при цьому вагомі узагальнення аж до практичних рекомендацій.

Заслуговує на увагу мотивація авторки унормувати та вдосконалювати підмову не лише електроенергетичної сфери, а й лінгвістичної. Йдеться про послідовне використання власне лінгвістичних термінів, утворених за законами українського словотвору, типу *термінна лексика* (с.25), *антонімні одиниці* (с.03), *терміни-словосполуки* (с.03), *категорійна характеристика* (с.47) тощо, які утверджують національномовну ідентичність на словотвірному рівні замість zdeформованих утворень *антонімічні одиниці*, *категоріальна характеристика* тощо.

Всебічний і кваліфікований аналіз матеріалу дозволив зробити чіткі й переконливі висновки, які як в дисертації, так і в авторефераті адекватно відбивають зміст наукової праці.

Дисертаційне дослідження Л. Харчук свідчить про добру обізнаність авторки з теоретичними проблемами українського термінознавства, уміння їх розв'язувати у практичній площині. Тож наукова якість розглядуваної дисертації досить висока. У контексті досягнутих результатів виникають деякі зауваги і побажання.

1. Дещо звужено трактується функція електроенергетичного терміна, який, згідно з трактуванням дисертантки, лише „номінує поняття провідної галузі енергетики" (с. 7), тобто виконує номінативну функцію, хоча авторська констатація в авторефераті, що „сучасна українська електроенергетична термінологія обслуговує комунікативні потреби суспільно важливої галузі знання" (с. 2) вказує на семантичний потенціал цього терміна, що виконує водночас і комунікативну, і когнітивну функції.

2. Аналізуючи стан сучасної електроенергетичної термінології, Л. Харчук констатує: „Серед численних термінологічних і перекладних видань, на жаль, немає словника, який би абсолютно повно охоплював тлумачення всіх електроенергетичних термінів" (с. 53). У такій констатації закладена подвійна суперечність: за своєю природою термінологія будь-якої мови може бути впорядкована як у кількісному, так і якісному аспектах більшою чи меншою мірою, але ніколи абсолютно, бо первинний світ понять завжди випереджує вторинний світ супровідних термінів; до того ж в процесі кристалізації значення терміна його імплікаціонал може зазнавати певних варіацій і таким чином змінювати тлумачення терміна, зберігаючи його у стані динамічної рівноваги.

3. Потребує коректив авторський висновок, що полісемію „здебільшого зумовлює розширення лексичного значення слова" (с. 116), оскільки доречніше говорити про розширення семантичної структури слова як результату семантичного розщеплення одного із лексико-семантичних варіантів (як правило периферійного) і перетворення потенційних сем у диференційні.

4. В контексті сучасних вимог до терміна дискусійними видаються твердження кваліфікувати багатоконпонентні утворення (п'яти - одинадцятиконпонентні) як терміни-словосполуки. Вони виступають швидше спеціальними описовими конструкціями, своєрідними „термінами в термінах” і конотуються термінологами як словосполуки-монстри., які проблематично співвідносяться з такими невід’ємними ознаками терміна, як точна денотативно-сигніфікативна співвіднесеність, милозвучність тощо.

5. На загальному тлі виваженого аналізу причин порушення мовної норми в УЕЕТ і їх наслідків трапляються словотвірно невмотивовані, хоча й усталені у навчальній літературі, кальковані назви типу *термінологізація* (с.131, 137), *функціонування* (с.52, 55) як результат інтерференційних впливів російської мови замість *термінізація, функціювання*, оформлених за словотвірними українськими нормами. Так, віддієслівний термін *функціювання* є закономірною ланкою у словотвірному ланцюжку *функція* —> *функціювати* —> *функціювання*.

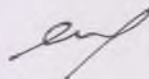
Звичайно, висловлені зауваги і побажання аж ніяк не применшують вартості рецензованої дисертації і не впливають на її загальну високу оцінку. Це змістовне і кваліфіковане дослідження на актуальну тему, у якому запропоновано аргументоване розв’язання складних, часто неоднозначно тлумачених питань в царині української науково-технічної думки. Дисертація наповнена багатим фактичним матеріалом, ґрунтовно осмисленим і проаналізованим, містить вагомі практичні узагальнення, що будуть корисними для подальшого розвитку українського термінознавства.

Автореферат і публікації з досліджуваної проблематики достатньо відбивають основні положення дисертації.

Опонована дисертація „Формування та системна організація української електроенергетичної терміносистеми” повністю відповідає вимогам ДАК Міністерства освіти і науки України до праць, поданих до захисту на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук зі

спеціальності 10.02.01 – українська мова, а її авторка Лілія Валеріївна Харчук цілком заслуговує на присудження їй наукового ступеня кандидата філологічних наук з відповідної спеціальності.

Офіційний опонент –
доктор філологічних наук,
професор кафедри української мови,
декан філологічного факультету
Дрогобицького державного педагогічного
університету імені Івана Франка

 Я.П. Яремко

Підпис проф. Яремка Я.П. засвідчую
Учений секретар вченої ради
Дрогобицького державного педагогічного
університету імені Івана Франка

 доц. М.Д.Галів

15.05.2017 р.